

Skolan utan arbetsro

Det svenska skolväsendet har under de senaste decennierna genomgått upprepade förändringar. Detta har inte undgått att sätta sin prägel på skolsituationen, som idag uppvisar påtagliga tecken på bristande anpassning. Det gäller både lärare och elever, även om bristen tar sig olika uttryck. Undervisningsresultaten har också försämrats i vissa delar, främst då det gäller svenska språket och kunskaper som räknas till allmänbildning. Redaktör Barbro Norén redovisar här samtal med lärare och skolledare om hur de upplever dagens skola. Bortsett från vissa gemensamma drag är situationen mycket olika i grundskola och gymnasium och den kan också skifta mellan olika orter och skolor, främst beroende på storleken. Den bristande arbetsron, de stora skolenheterna och betygssystemet bidrar var och en på sitt sätt att äventyra skolans mål.

En utländsk lärare som studerat skolor både i Europa och USA förklarade efter sitt besök i Sverige: Ni har de finaste skolor jag sett, men Ni har inte de lyckligaste eleverna. Och han skulle kunna ha tillagt: Ni har inte heller de lyckligaste lärarna.

Samtal med lärare och erfarna skolledare bekräftar i stort denna iakttagelse. Speciellt gäller det grundskolan, men även gymnasiet innebär växande problem för både elever och lärare. Och hur skulle det kunna bli annorlunda då det förefaller som om statsrådet Sven Mobergs ord: »Arbetsro skall man aldrig ha i en skola» blivit ledstjärnan för skolpolitiken. En studierektor gjorde sig till tolk för många då han kommenterade: Moberg har som politiker en helt annan uppfattning om skolan, än vi som arbetar i den.

Rektor Erik Sandberg på Rudbeckianska skolan i Västerås framhåller att ett visst mått av förändring i skolan är en fördel. Skolan hålls därigenom levande. Ett visst mått av förändring är också en nödvändighet. Vi måste anpassas till andra ändringar i mänsklig samvaro. Men man kan fråga hur ofta det är livgivande att tvingas till förändringar.

Under min 20-åriga rektorstid har vi på åldersstadiet 13-16 år upplevt 5-årig realskola, 3-årig realskola, enhetsskola, grundskola och fr o m i höst den nya lgr 69, säger han. På gymnasiet har vi upplevt 1933 års, 1954 års och 1966 års gymnasium under samma period. Var och en av dessa åtta genomgripande läroplansförändringar genomförs successivt och är alltså en procedur på tre år. Varje ny

bilmodell har vissa nybörjarsvagheter som inte övervinns förrän efter ett par år. För min del tror jag att vi har fått för mycket av sådana nybörjarsvårigheter också i skolan genom alla dessa läroplansförändringar.

Undervisningstraditionens betydelse

Av den anledningen har vi också vissa försämrade resultat både i humanistiska och naturvetenskapliga ämnen, fortsätter Erik Sandberg. Det tar en viss tid att bygga upp en undervisningstradition med allt vad därtill hör: metodik, läroböcker, hjälpmedel, rutiner, betygskrav m m. Undervisningsresultaten kan inte bli så bra de första åren efter en omläggning. Både innovatörer och kritiker bör förstå det.

En lärare som inte får tid att bygga upp en undervisningstradition känner sig yrkesbesviken. För gamla skickliga lärare betyder alla dessa omläggningar att de plötsligt förlorar sin skicklighet. Det blir som att gå provår igen. Naturligtvis kan man säga att det är nyttigt, men man ska inte glömma att det är ansträngande. Lärarna har yrkesambitioner. Att ofta uppleva skarvsituationer, som de fått göra på senare tid, tröttar.

Då det gäller lärarutbildningen vill jag på en punkt framföra mycket bestämd kritik, fortsätter Erik Sandberg. Jag kan inte tänka mig att tre terminer vid universitetet räcker för att utbilda gymnasielärare i blockämnet svenska. Gymnasielärarutbildningen är i mina ögon den svagaste punkten i den nya skolan, slutar han.

Även om det är svårt att mäta lärarnas

arbetsbörda – frågan utreds förresten just nu – så tycks alla både i grundskola och gymnasium vara eniga om att den är väsentligt större än tidigare. Kursplanerna spänner över vidare fält, vilket tvingar läraren att överblicka och sätta sig in i mera. Det gäller även om urval sker inom kursplanen för den enskilde eleven. Nya arbetsmetoder som grupparbete, individuellt studium, långläxor, beting m m, som förekommer mycket på gymnasiet, pressar lärarna hårdare både i fråga om planerings- och förberedelsearbeten och på lektionstid. I grundskolan måste man dessutom ofta använda rader av nya hjälpmedel och växla sådana ungefär var tionde minut för att få eleverna med sig. Till detta kommer att klasserna är mindre homogena än förr. Spridningen i fråga om studieintresse och -förmåga blir större. Dessutom har antalet konferenser och kravet på kontinuerlig vidareutbildning ökat.

Lärarnas trötthet är också mer märkbar än förr vid läsårets slut. Den främsta orsaken är kanske trots allt den spänning som finns mellan nedlagt arbete och resultatet av arbetet. Rektor Erik Nordell på Katedralskolan i Linköping uttrycker det så här: I den mån läraren upplever skolan som mindre effektiv förslits han i högre grad. Nedslitning av lärare förekommer. Men det problemet är mindre på gymnasiet än i grundskolan, där disciplinproblem tillkommer.

Harmoniskt i gymnasieklasser . . .

Både gymnasielärare och -rektorer anser att den allmänna disciplinen på gymnasiet

är god. To m mycket god, säger Erik Nordell och fortsätter: »Uppförandefrågor» i gammal bemärkelse förekommer praktiskt taget inte. Ordning och uppmärksamhet under lektionerna är utan anmärkning och relationerna elev-lärare i normalfallen god. Samma sak gäller arbetsdisciplinen, så tillvida att flertalet elever lägger ner stort arbete och verkligen vill nå ett gott betygsresultat.

Allmänt omvittnas, att det, med vissa undantag, är en mycket harmonisk stämning i gymnasieskolans klasser. Lärarna talar spontant om hur trevliga klasserna är att undervisa i. Man samarbetar. Respekten för läraren finns kvar men i en mer avspänd atmosfär, som rektor Carl Olof Bergström på Karolinska skolan i Örebro formulerar det.

... kaotiskt i grundskolan

Hur annorlunda är inte uttalandena om förhållandena i klassrummen, då man talar med grundskolans lärare och rektorer.

Umgängestonen lärare-elev har blivit rårare från elevernas sida, säger rektor Carl-Georg Isacson, Tumba. Bara för några år sen var tillmälen och svordomar till lärarna mindre frekventa än idag. Eleverna vråker ur sig vad som helst. Det förekommer tex att en lärare kallas nazist därför att han undervisar i tyska. Ofta blir en negativ attityd mot ett ämne överförd på läraren.

Naturligtvis är denna situation mycket påfrestande för lärarna. Vare sig de kan skaka det av sig eller de lägger det på sig förtas arbetsglädjen. Deras hälsotillstånd

påverkas också. Hela skalan av psykosomatiska sjukdomar uppträder.

Det finns lärare som gärna reducerar sin tjänstgöring om de har ekonomiska möjligheter till det. Det märks också en större benägenhet att söka förtidspension än tidigare.

Pressen på lärarna i grundskolan är stor, framhåller också studierektor Lars Bredberg, Lidingö. Värst ur skolans synpunkt är att många av de yngre lärarna i sina bästa år tappar sugen och ger upp. Visst finns det de som orkar mycket, men de som begär halv tjänst är fler. Det senare har blivit så vanligt både bland klass- och ämneslärare, att vi nu har nästan lika många anställda på deltid som på heltid, säger han.

Det är negativt för eleverna i och med att kontinuiteten i skolarbetet blir sämre. De får allt fler och fler lärare att lära känna. Det är också påtagligt att många elever far illa vid övergången från klass 6 till 7, då klasslärarsystemet byts till ämneslärarsystem. Och inte får de eleverna det lättare då skolstyrelserna nu ålagts att se till att klasserna blir »socialt riktigt sammansatta». Det innebär nämligen att om en 7a visar sig få en social snedbelastning bör eleverna flyttas om. De kanske måste flytta från den skolan där de gått till en som ligger längre bort för att den socialgrupp de tillhör är överrepresenterad i den förre. Skolfolket reagerar kraftigt mot idén att föräldrarnas sociala ställning och inte pedagogiska hänsyn skall vara avgörande för var eleverna placeras.

Skolk och intygs-moral

Skolsituationen är mycket olika på olika orter och även på samma ort i olika skolor, beroende på deras storlek. Överallt tycks man dock ha besvär med närvaron. I storstadsområdena tycks skolket vara mest utbrett. Rektor Carl-Georg Isacson, Tumba, berättar att en del elever i 9an över huvud vägrar att komma till skolan. Bland dessa har det också skett en attitydförändring. Förr ville de arbeta i stället, men nu är de oftast håglösa, vill ingenting. Skolket är ett uttryck för vilshenhet, svårigheter att över huvud anpassa sig. Och det är vanligare nu än för ett par år sedan. De som helt uteblir från skolan är som regel sådana som tidigare haft perioder av skolk. Det har alltså accentuerats undan för undan.

Inte heller på gymnasiet är skolk någon sällsynt företeelse. Tvärtom, det är ett problem. Systematiska undersökningar visar att om eleverna vet om ett prov är en tredjedel av dem borta dagen före. De omdisponerar arbetet, men det går inte ihop med klassundervisning och skolans schema. Till bilden hör att de också visar upp sjukintyg. Intygen har inte blivit hederligare än då föräldrarna skrev dem. Intygs-moralen är låg. Det finns anledning fråga sig hur det är med skolk och intygs-moral i samhället i övrigt. Tendenserna där återspeglas ofta i skolan.

Vilken är anledningen till frånvaron är – att man vill förbereda prov, att man anser sig ha rätt att läsa in vissa kursmoment hemma och bara redovisa kunskaperna vid prov eller att man är trött eller finner en

lektion tråkig – så drabbas arbetet i skolan hårt. Genomgångar blir meningslösa, redovisning av grupparbeten omöjliggörs då flera inom en grupp är borta, över huvud rycker hög frånvaro undan förutsättningarna för ett planerat arbete i klassen.

Kunskapernas medelnivå lägre

Hur blir då undervisningsresultaten? Rektor Carl Olof Bergström i Örebro svarar på denna fråga att förslaget om ett läroplansforskningsinstitut är mycket väl motiverat. I vissa fall, säger han, ger den nya skolan inte samma kunskapsnivå som den gamla, men i vissa ger den högre. Det omdömet ger många.

Både på högstadiet och i gymnasiet har mängden av preciserade kunskaper minskat, säger Carl Olof Bergström. Namngeografi och artkunskap, t ex, har försvunnit. Eleverna vet inte var länder och städer ligger, vad blommor och djur heter. Förr drevs kanske dessa kunskaper litet väl intensivt – kunskapen blev isolerad. Men nu lär de sig endast fragment. Man diskuterar t ex tredje världens sociala problem i Guatemala, men man vet inte var Guatemala ligger. Allmänbildningsidealet borde komma till heders igen. Jag skulle vilja säga att det borde vara en hederssak att man för att tala om fakta i samband med ett problem vet vilka fakta är. Även i litteraturhistorien märks denna brist.

I språkundervisningen är jag en övertygad anhängare av direktmetoden, men även där vill jag en kompromiss. Den bör kombineras med grammatik på det främmande språket, fortsätter Carl Olof Berg-

ström. Det är inte säkert att bristen på grammatik leder till sämre språkkunskaper – engelskkunskaperna har trots allt ökat – men grammatik som kunskap om språkets väsen finns inte längre.

Då det gäller utbildningsresultaten kan inga entydiga svar ges. Det intygas från många håll. I vissa ämnen är resultatet bättre än tidigare, i andra sämre. Men när 30 proc av en årskull går till gymnasiet blir med nödvändighet kunskapernas medelnivå lägre än då bara 10–15 proc gick till gymnasiet. Till det kommer att sämre förkunskaper, läroplanens underbetoning av faktakunskaper och tyngdpunkt på studieföstran och -träning samt det heterogena elevmaterialet innebär risk för resultatförsämring. Som svårast upplever många de nya studenternas brister när det gäller det svenska språkets behandling. De kan inte längre med precision

och med känsla för ordens valörer tala svenska.

Betygssystemet motarbetar samverkan

Det nya betygssystemet har inte slagit väl ut, åtminstone inte på gymnasiet. Erik Nordell sammanfattar dess verkningar: Det är frapperande att det direkt motarbetar vad den nya skolan ville ge, nämligen skolning till samarbete och hänsynstagande. Vi som arbetar i skolan upplever dagligen att betygssystemet skapar konkurrensinställning, stress och mindre öppenhet elever emellan och elever contra lärare.

Så nog kan man konstatera att de som arbetar i skolan har en annan uppfattning om skolsituationen än dagens ledande skolpolitiska teoretiker.